

Balansstructuur van het Nederlandse bankwezen

Parallel aan de internationalisering van de Nederlandse economie is de Nederlandse bancaire sector over de afgelopen decennia afhankelijker geworden van het buitenland. Vanaf midden jaren negentig ervaren Nederlandse banken een financieringstekort in het binnenlandse bankbedrijf. Hierdoor zijn banken tegenwoordig meer dan voorheen afhankelijk van internationale marktfinanciering.

Twee belangrijke liberalisatieprocessen die na de Tweede Wereldoorlog in internationale financiële markten hebben plaatsgevonden, hebben bijgedragen aan de huidige balansstructuur van het Nederlandse bankwezen. Ten eerste vindt vanaf de jaren zestig een proces plaats waarin restricties op internationale kapitaalstromen langzaam zijn opgeheven. Ten tweede zijn vanaf de jaren tachtig financiële markten steeds breder en dieper geworden, ondersteund door financiële innovatie en de introductie van nieuwe verhandelbare financiële instrumenten. Het ligt voor de hand dat hierdoor de kosten zowel van buitenlandse financiering als van marktfinanciering danig zijn afgenomen. Dit stelt banken in de gelegenheid om gemakkelijker hun activiteiten uit te breiden in nieuwe markten, alsook hun financieringsprofiel hierop aan te passen. Bovendien worden banken geconfronteerd met veranderende preferenties van hun klanten, die immers ook een afname van belemmeringen in internationale financieringstromen ervaren. De ontwikkeling van de balansstructuur van de Nederlandse bancaire sector hangt om deze reden nauw samen met de bredere ontwikkelingen binnen de Nederlandse economie. Op basis van deze constatering is het aannemelijk dat Nederlandse banken in de afgelopen decennia relatief meer internationale activiteiten zijn gaan ontplooiën, in lijn met een sterkere internationale oriëntatie van de Nederlandse economie als geheel. Dit effect werkt twee kanten op. Enerzijds kan de Nederlandse economie profiteren van internationaal opererende banken door haar sterk open karakter en als vestigingsplaats voor wereldwijd opererende multinationals. Anderzijds biedt de uitbreiding van Nederlandse ondernemingen in het buitenland ook nieuwe kansen voor Nederlandse banken (DNB, 2010a). Tegelijkertijd zullen Nederlandse banken zich mogelijk ook geconfronteerd zien met nieuwe risico's wanneer zij besluiten om internationale leningen te verstrekken dan wel internationale financiering aan te trekken. Op basis van een afweging tussen de verwachte opbrengsten en de daarmee gepaard gaande risico's zullen banken geleidelijk hun

balansstructuur aanpassen aan veranderende nationale en internationale omgevingsfactoren. Om te begrijpen hoe de beschreven ontwikkelingen terugslaan op de huidige balansstructuur van het Nederlandse bankwezen is het nuttig om de ontwikkelingen in deze balansstructuur in een historisch perspectief te plaatsen. Hiermee kan inzicht worden verkregen in de onderliggende motieven van banken om hun balansstructuur aan te passen. De monetaire en bancaire statistieken van De Nederlandsche Bank geven inzage in balansontwikkelingen van banken vanaf 1957, zowel voor activa- als voor passivaposten. Deze gegevens beslaan niet alleen de geldscheppende – hoofdzakelijk algemene – banken, exclusief DNB, maar ook de spaarbanken, inclusief de Rijkspostspaarbank. Het is van belang om op te merken dat in de gebruikte gegevens begin 1984 een reeksbreuk optreedt. Vóór 1984 betreft de sector binnenland alleen Nederlandse tegenpartijen. Vanaf 1984 wordt gebruikgemaakt van nieuwe monetaire data waarin de sector binnenland betrekking heeft op het hele eurogebied.

Uitzettingen van het Nederlandse bankwezen historisch bezien

Figuur 1 geeft een overzicht van de belangrijkste posten aan de activakant van de balans van het Nederlandse bankwezen vanaf 1957. Hierin valt op dat de centrale overheid eind jaren vijftig de belangrijkste tegenpartij was van Nederlandse banken. Het waren vooral spaarbanken die relatief veel middelen uit hadden staan bij de centrale overheid, vaak ook vanwege beperkingen die destijds aan het investeringsbeleid waren opgelegd (Visser, 1992). De private kredietverlening van handelsbanken was nog relatief beperkt, voornamelijk gericht op korte bedrijfskredieten. In deze tijd legde DNB nog dikwijls kwantitatieve kredietrestricties op aan banken, om het geldscheppend vermogen van de sector te beteugelen ten behoeve van de uitvoering van het monetaire beleid (De Greef *et al.*, 1998). Vanaf eind jaren vijftig start een proces van branchevervaging in de Nederlandse bancaire sector, waarbij handelsbanken meer het karakter krijgen van algemene banken (Van Straaten, 1989). Dit werd voornamelijk veroorzaakt door de stijging van de welvaart waardoor het algemene publiek en het midden- en kleinbedrijf aantrekkelijker werden voor handelsbanken als nieuw cliëntèle voor langlopende leningen. Het kort financieren van langlopende kredieten werd destijds echter door DNB tegengegaan vanwege het ongewenste effect dat dit zou hebben op de omvang

van de binnenlandse liquiditeitsmassa (Hilbers en Hoogduin, 1996). Langlopende kredieten konden in dat geval alleen verstrekt worden wanneer dit gepaard ging met de afbouw van andere langlopende liquide activa zoals staatsobligaties, of wanneer deze lang gefinancierd werden, bijvoorbeeld met spaargeld. Dit laatste leidde tot toenemende concurrentie om spaargelden die voornamelijk bij de spaarbanken werden aangehouden. De hogere spaarrentes noopten spaarbanken hun eigen investeringsbeleid aan te passen, waardoor zij zich meer toelegden op de hypothecaire kredietverlening, terwijl de handelsbanken meer zakelijk krediet verstrekten. De voortschrijdende branchevervaging die gepaard ging met een consolidatieslag in de Nederlandse bancaire sector leidde er vervolgens toe dat het onderscheid tussen spaar- en algemene banken verder aan betekenis inboette.

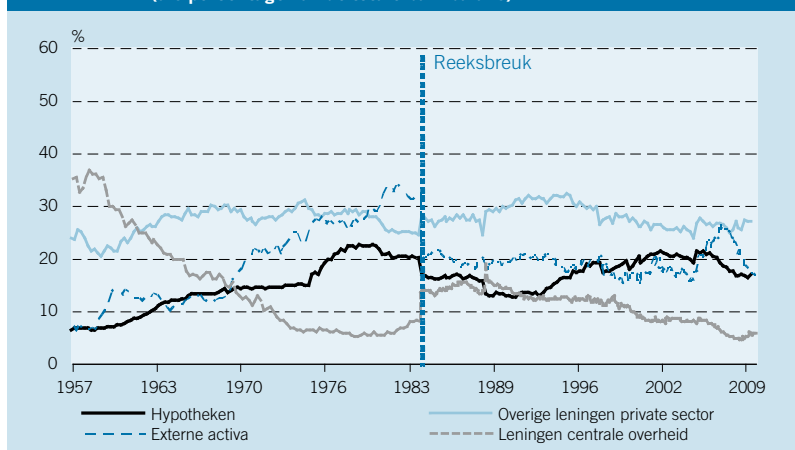
Naast deze voornamelijk binnenlandse ontwikkeling valt ook een toename in de externe activa te observeren. Het gaat hierbij om leningen aan en schuldpapier van niet-ingezetenen. De internationalisering van het Nederlandse bankwezen vanaf de jaren zestig houdt verband met het opkomen van een aantal grote Nederlandse multinationals ('t Hart *et al.*, 1997). Een plausibele verklaring voor dit verband is de klantvolg-hypothese van Grosse en Goldberg (1991) die stelt dat de internationale activiteiten van klanten een belangrijke reden zijn voor banken om ook te internationaliseren (Schoenmaker, 2009). Het doen van investeringen in het buitenland wordt vanaf eind jaren vijftig steeds gemakkelijker, vanwege het herstel van convertibiliteit van Europese valuta. Dit wordt later verder ondersteund door de ontwikkeling van valutatermijnmarkten die de mogelijkheid bieden om valutarisico's verder af te dekken.

Financiering Nederlandse banken

Figuur 2 geeft een overzicht van de belangrijkste financieringsbronnen voor Nederlandse banken, namelijk binnenlandse deposito's, schuldbewijzen, externe passiva en kapitaal en reserves. De binnenlandse deposito's betreffen deposito's van de niet-bancaire private sector. Wanneer de ontwikkelingen aan de passivakant van de bankbalans vanaf 1957 worden beschouwd, valt het ten eerste op dat het Nederlandse bankwezen eind jaren vijftig in sterke mate was gebaseerd op financiering met deposito's; ongeveer tachtig procent van de totale balans werd gefinancierd met deposito's van de private sector. Hierdoor worden de activiteiten van het bankwezen relatief begrensd door de spaarzin van Nederlandse huishoudens. Deze situatie blijft gehandhaafd tot het eerste deel van de jaren zestig, waarna Nederlandse banken steeds meer deposito's vanuit het buitenland beginnen aan te trekken. De toename in externe passiva valt samen met de geobserveerde toename in externe activa. Banken nemen immers ook de buitenlandse deposito's van hun multinationale klanten aan om zo te voorzien in een consolidatiefunctie voor internationaal opererende concerns. Daarnaast leidt

Figuur 1

Financieringsstructuur van Nederlandse banken (als percentage van de totale bankbalans).¹

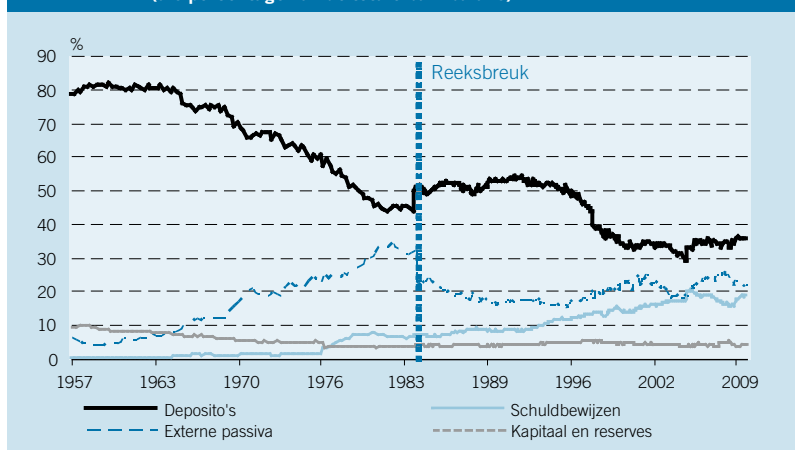
¹ Vóór 1984 beslaat de sector binnenland alleen Nederlandse tegenpartijen. Vanaf 1984 beslaat de sector binnenland het hele eurogebied.

de uitbreiding van het internationale kantorennetwerk ertoe dat in een tweede stap ook lokaal depositoproducten aangeboden zullen worden. Via deze weg hebben Nederlandse banken hun internationale activiteiten grotendeels gefinancierd met buitenlandse middelen (Van Nieuwkerk, 1986).

Vanaf midden jaren zeventig beginnen Nederlandse banken met de uitgifte van verhandelbaar schuldpapier. Waar banken rond 1975 nog amper gebruikmaakten van dit financieringskanaal, beslaat dit tegen het eind van de jaren tachtig al tien procent van de financiering van de bankbalans. Ook deze ontwikkeling vindt plaats tegen de achtergrond van verdere liberalisering van internationale kapitaalstromen. Tot begin jaren zeventig was de belangstelling van niet-ingezetenen voor de Nederlandse kapitaalmarkt afgezien van de aandelenmarkt nog vrij bescheiden. Voor financieringskapitaal hadden niet-ingezetenen op dat moment nog een vergunning nodig. Vanaf de jaren zeventig nam de belangstelling voor de Nederlandse kapitaalmarkt toe, mede vanwege het solide imago van de Nederlandse gulden. Tot 1974 werd de kapitaalimport echter nog steeds afgeremd, onder meer door de tijdelijke invoering van de obligatieguldens (Van Straaten, 1989). Nadien nam de participatie van niet-ingezetenen op Nederlandse obligatiemarkten sterk toe, ook voor schuldpapier van banken. Vanaf midden jaren negentig vindt vervolgens nogmaals een verdubbeling plaats van de bijdrage van schuldbewijzen in de financieringsmix, tot circa twintig procent van de totale balans in 2009. Het is aannemelijk dat hier vooral de

Figuur 2

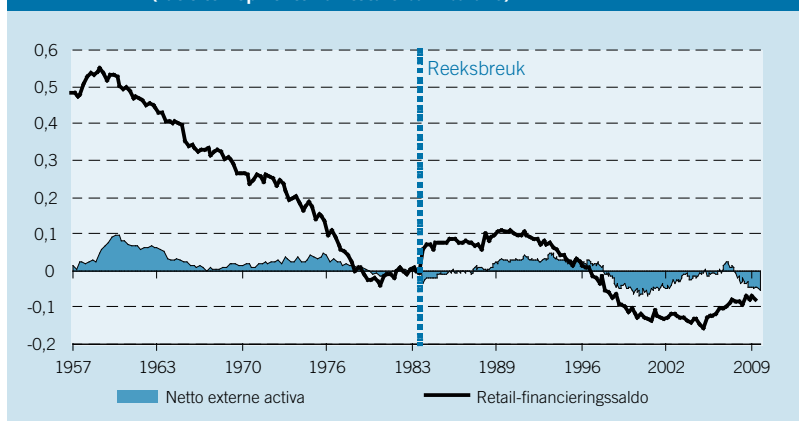
Financieringsstructuur van Nederlandse banken (als percentage van de totale bankbalans).¹

¹ Vóór 1984 beslaat de sector binnenland alleen Nederlandse tegenpartijen. Vanaf 1984 beslaat de sector binnenland het hele eurogebied.

Figuur 3

Netto balanspositie in retail bankbedrijf en in buitenlands bankbedrijf (ratio ten opzichte van totale bankbalans).¹

¹ Vóór 1984 beslaat de sector binnenland alleen Nederlandse tegenpartijen. Vanaf 1984 beslaat de sector binnenland het hele eurogebied.

verbreding van financiële markten een rol speelt, met de introductie van vele nieuwe verhandelbare financiële instrumenten, alsook een verdere professionalisering van institutionele beleggers, die actiever op kapitaalmarkten participeren. Tegelijkertijd blijft ook het belang van externe passiva toenemen en neemt het belang van binnenlandse deposito's verder af. Verder wordt over de hele weergegeven periode een daling van de post Kapitaal en reserves geobserveerd van bijna tien procent van het balanstotaal in 1957 tot 4,6 procent eind 2009 (DNB, 2010b).

Een binnenlands retail-financieringstekort

De geschetste ontwikkelingen hebben implicaties voor de netto balanspositie van het Nederlandse bankwezen tegenover de binnenlandse niet-bancaire private sector. Dit is te zien in figuur 3, waarin het binnenlandse retail-financieringsoverschot van het Nederlandse bankwezen vanaf 1957 is weergegeven als ratio ten opzichte van de totale bankbalans. Het betreft hier deposito's van de private sector, minus leningen aan deze sector. Waar eind jaren vijftig de Nederlandse bancaire sector nog een zeer groot retail-financieringsoverschot had, is dat geleidelijk teruggelopen tot nul en na een opleving in de jaren tachtig vanaf eind jaren negentig omgeslagen in een structureel retail-financieringstekort. Dit betekent dat de binnenlandse deposito's van de private sector, aangetrokken door Nederlandse banken, niet meer volstaan om de binnenlandse kredietportefeuille aan de private sector te financieren. Wanneer in figuur 3 de netto positie ten opzichte van het buitenland wordt beschouwd, is te zien dat banken het binnenlandse retail-financieringstekort voor een deel opvullen door een beroep op buitenlandse deposito's. Tot eind jaren negentig is het Nederlandse bankwezen overwegend op nettobasis investeerder in het buitenland. Nederlandse banken hebben meer leningen verstrekt aan het buitenland dan dat zij aan deposito's ophalen. Vanaf 1998 slaat dit om. Vanaf dat moment is de Nederlandse bancaire sector overwegend op nettobasis schuldenaar van de sector buitenland, wat betekent dat Nederlandse banken per saldo deposito's uit het buitenland aantrekken om een deel van de binnenlandse kredietportefeuille te financieren. De afhankelijkheid van Nederlandse banken van het buitenland is dus niet alleen toegenomen, maar onderliggend ook fundamenteel van aard veranderd.

Conclusie

In de afgelopen decennia zijn Nederlandse banken meer en meer afhankelijk geworden van financieringsbronnen anders dan binnenlandse deposito's. Een belangrijke vraag is in hoeverre het Nederlandse bankwezen daarmee ook kwetsbaarder is geworden voor schokken. Gedurende de financiële crisis is immers gebleken dat juist internationale financieringsstromen tijdelijk onder druk kunnen komen te staan. Ook financiering via schuldbewijzen is gedurende de hoogtij van de crisis tijdelijk problematisch geweest. Dit zijn twee belangrijke kanalen die

Nederlandse banken gebruiken om het financieringstekort in het binnenlandse bankbedrijf te dichten. Tijdens de crisis hebben overheden weliswaar steun kunnen bieden aan enkele financieringskanalen door middel van garantieregelingen, maar dit kan gepaard gaan met verlies aan eigen verantwoordelijkheid en de kiem leggen voor opportunistisch gedrag van banken en financiers, voornamelijk wanneer garantieregelingen lang aanhouden. Toegenomen financieringsrisico's vragen hiermee voornamelijk om hogere buffers bij banken zelf, zo ook bij Nederlandse banken. Verder is het van belang dat banken zich minder aan herfinancieringsrisico's blootstellen. Voor Nederlandse banken impliceert dit dat zij het financieringstekort in het binnenlandse retailbankbedrijf dichten met financieringsmiddelen die voldoende stabiel zijn. Dit is in lijn met de voorstellen uit het nieuwe Basel III akkoord en draagt bij aan de stabiliteit van een moderne bancaire sector.

LITERATUUR

DNB (2010a) *In het spoor van de crisis: achtergronden bij de financiële crisis*. Amsterdam: De Nederlandsche Bank.

DNB (2010b) Een eeuw financiële leverage van Nederlandse banken. *DNB Kwartaalbericht*, juni, 39–43.

Greef, I.J.M. de, P.L.C. Hilbers en L.H. Hoogduin (1998) *Moderate monetarism: a brief survey of Dutch monetary policy in the post-war period*. *DNB Staff Reports*, 28.

Grosse, R. en L. Goldberg (1991) Foreign bank activity in the US: analysis by country of origin. *Journal of Banking and Finance*, 15(6), 1093–1112.

Hart, M. 't, J. Jonker en J. Luiten van Zanden (1997) *A financial history of the Netherlands*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hilbers, P.L.C. en L.H. Hoogduin (1996) *Monetair beleid in vogelvlucht. Ontwikkelingen in de Nederlandse monetaire politiek na de Tweede Wereldoorlog*. *Financiële en Monetaire Studies 1995–1996*, 4.

Nieuwkerk, M. van (1985) De internationalisering van de Nederlandse economie. *ESB*, 71(3581), 1088–1093.

Schoenmaker, D. (2009) Toekomst van de financiële sector in Europa. *ESB*, 94(4563s), 69–74.

Straaten, A.J. van (1989) *Veertig jaar monetaire en financiële analyse door De Nederlandsche Bank 1947–1986*. Amsterdam: De Nederlandsche Bank.

Visser, H. (1992) *The post-war Dutch financial system*. *VU Research Memoranda Series*, 1992(30).